

Dorovský, Ivan

Balkanistika a slavistika

In: *Studia Balkanica Bohemo-Slovaca. IV, (Příspěvky přednesené na IV. balkanickém sympoziu v Brně ve dnech 25. a 26. května 1994)*. Dorovský, Ivan (editor). 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1995, pp. 3-11

ISBN 8021011580

Stable URL (handle):

<https://hdl.handle.net/11222.digilib/122729>

Access Date: 05. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

BALKANISTIKA A SLAVISTIKA

(Místo úvodu)

Společný historický osud balkánských slovanských i neslovanských národů v minulosti, jejich vzájemné ekonomické, kulturní, politické a obecně kulturní styky a vztahy v průběhu staletí jednak navzájem, jednak s ostatními evropskými státy a národy vedly ke vzniku balkanistiky nebo balkanologie jako samostatné vědní disciplíny.

Balkanistika bývala často v minulosti definována jako souhrn věd, jejichž cílem je především prohloubené srovnávací studium četných společných rysů v duchovní a hmotné kultuře, ve způsobu života, v jazycích, v obyčejích, v lidových tradicích, v literárním procesu, ve vzájemném působení, obohacování, popírání i proplétání a prolínání, v hledání analogií, v antropogeografii, geopolitice, v umění i v právu. Při studiu všech uvedených a četných dalších jevů různé povahy, šíře působnosti, trvalosti či efemérnosti, při analýze integračních, diferenciačních i komplementárních funkcí se přitom vycházelo mj. z teze, že se na Balkánském poloostrově v průběhu staletí vytvořilo tzv. balkánské meziliterární a ideově kulturní společenství slovanských a neslovanských etnosů.

Balkanistiku bychom však dnes měli chápat mnohem šířeji, než se chápala dosud. Především bychom si měli být vědomi, že integruje v sobě byzantologii, neogrecistiku, bulharistiku, serbistiku, albanologii, kroatistiku, romanistiku, makedonistiku i turcistiku.

Nejen v souvislosti se vším tím, co se dnes na Balkáně děje, poznamenejme, že převážné většině prvních novodobých historiků národních dějin jednotlivých balkánských etnických celků, ať to byl např. Djordje Brankovič (1645–1711) svou pětisvazkovou Slovanstvo–srbskou kronikou, v níž jako první pojednal souhrnně o srbských dějinách i o historii balkánských národů, Jovan Rajić (1726–1801) svými Dějinami slovanských národů, především Bulharů, Charvátů a Srbů (1768, knižně 1794–1795), Paisij Chilendarski (1722–1792) svými Dějinami slovanských Bulharů (1762), filozof Theofilos Korydaleos (1560–1645) či první řecký překladatel Komenského díla Georgios Zaviras (1744–1804) svým rozsáhlým dílem Nové Řecko neboli Řecké divadlo (knižně až 1872) a mnozí jiní, byl zcela cizí úzkoprý nacionalismus nebo dokonce šovinismus,

kteřý je produktem především minulého a našeho století. Právě v minulém století jak známo došlo mj. k intenzivnímu studiu historické minulosti a ke zdůrazňování národně specifických rysů. Minulost, historické procesy či kulturně historické osobnosti a jevy se hodnotily především z úzce nacionálního hlediska. Nebraly se v úvahu nebo se vědomě přehlížely širší souvislosti balkánského či evropského kulturně historického, společenského a ideového vývoje.

Svým historickým, geografickým, etnograficko-folkloristickým, literárně historickým i jazykovědným dílem patří k zakladatelům české a slovenské balkanistiky český vědec evropského věhlasu Konstantin Jireček (1854–1918). Jirečkovy balkanistické práce, zejména historické, ukončily tzv. amatérské a nekritické studium historických pramenů k dějinám jižních Slovanů. Žádný historik se před Jirečkem nepokusil podat a nepodal ucelený výklad bulharských a srbských dějin od nejstarších dob do jeho současnosti v takovém pojetí, v takové úplnosti a s takovým přehledem o všech kulturně historických, literárně historických, národopisných, geografických a jazykových otázkách, jako to učinil právě K. Jireček.

Konstantin Jireček navazoval na dvě generace svých bezprostředních a nejbližších předchůdců: na Šafaříkovo slavistické a balkanistické dílo a na práce svého otce Josefa Jirečka a strýce Hermenegilda Jirečka. Konstantin Jireček tedy ve svém díle dále rozpracovával a rozvíjel poznatky předcházející české i soudobé slovanské i neslovanské slavistické i byzantologické vědy.

Jirečkovo rozsáhlé vědecké dílo, stejně jako např. dílo Šafaříkovo, vznikalo v době, kdy v samotném Bulharsku, Srbsku, Bosně, Albánii nebo v jiné balkánské zemi mohlo stěží dojít k takovému široce pojatému studiu otázek spjatých s historií, archeologií, etnologií, epigrafikou a dalšími obory. Jeho syntetické práce o bulharských nebo srbských dějinách mají výrazně balkanistický charakter. Jsou v nich totiž zachyceny všechny podstatné styčné body s historickým vývojem všech nebo většiny balkánských národů. O Jirečkových srbských dějinách proto Vladimír Ćorović právem napsal, že jde o dílo „první svého druhu v celé historiografii Balkánu s analogiemi a komparacemi ze života celé oblasti východní Evropy“.

Konstantin Jireček svým vědeckým dílem mj. odhalil jižním Slovanům i dalším balkánským národům některá klíčová období jejich národních dějin a balkánským a dalším evropským badatelům ukázal mnohé metodologické postupy tehdejší historické vědy. Vědeckému bádání o dějinách, písemnictví, etnografii i o způsobu života balkánských národů

dalo Jirečkovo dílo přesnou vědeckou metodu a pozvedlo je na evropskou úroveň. Jestliže považujeme Josefa Dobrovského za zakladatele slavistiky, pak Konstantin Jireček je zakladatelem české balkanologie.

Česká balkanistika a slavistika si právě díky především Konstantinu Jirečkovi získala v posledních třech desetiletích minulého a v prvních desetiletích našeho století takový vzhlas na Balkáně a v Evropě vůbec. Imponoval a dodnes imponuje Jirečkův komplexní přístup, přesnost jeho formulací, minucióznost, bohatství dokladového materiálu i literárně jazykové zpracování.

V první polovině našeho století se kromě Jirečka (a také po jeho smrti) zabývala různými obecně slavistickými i speciálně balkanistickými historickými, literárními nebo jazykovými otázkami celá řada badatelů, jejichž dílo je dostatečně známo. Mám tu na mysli např. práce Lubora Niederleho, Jaroslava Bidla, Karla Kadlece, Františka Hýbla, Marie Paulové, Františka Dvorníka, Miloše Weingarta, Václava Vondráka, Matiji Murka, Franka Wollmana a mnoha dalších.

V první polovině našeho století řada autorů balkánských zemí (o autorech nebalkánských se nemohu pro nedostatek místa bohužel podrobněji zmiňovat) svým dílem významně přispěla ke studiu balkánského jazykového, meziliterárního a obecně kulturního společenství. Mám tu na mysli např. taková jména, jako byl historik, spisovatel, politik a dlouholetá vedoucí osobnost rumunské kultury Nicolae Jorga (1870–1940), i přesto, že jeho názory vyústily ve vyhraněný nacionalismus (ovšem jen knižních titulů vydal více než tisíc), dále jeho krajana Victora Papacosteu, Srba Jovana Cvijiće, Charváta Petra Skoka, Srba Milana Budimira, Řeky Nikolase Veise a Michalise Laskarise, Turka Ahmeda Refika Altinaje a mnohé další osobnosti, které svými pracemi podstatně přispěly k všestrannému studiu balkánského společenství.

Balkánský ústav v Bělehradě vydal, jak známo, v letech 1936 a 1937 dvousvazkovou Knihu o Balkánu. V úvodu k 1. svazku se mj. píše, že jeho tvůrci si přejí, „aby se balkánské země sblížily, aby vytvořily vzájemně pevné politické a hospodářské dohody a svazky, aby se balkánské národy vzájemně doplňovaly a pomáhaly si, aby se mezi nimi rozvinul hluboký a trvalý pocit solidarity a pospolitosti, pro něž existují četné podmínky a ještě naléhavější potřeby“.

I po více než padesáti letech znějí velmi aktuálně slova z citovaného úvodu k 1. svazku Knihy o Balkánu o tom, že je nezbytné „obhájit Balkán jako celek, obhájit a udržet Balkán pro balkánské národy to je dnes největší a jediný nacionalismus Jihoslovanů, Bulharů, Řeků, Albánců, Rumunů a Turků“.

A do 1. svazku balkanistického časopisu *Revue Internationale des Études Balkaniques* napsali Petr Skok a Milan Budimir programový článek Cíle a význam balkanistických studií, v němž se mj. říká: „Je nezbytné objektivně a vědeckými metodami zkoumat a odhalovat balkánskou realitu a balkánské hodnoty. Pracovat na koordinaci balkánské vědy a usměrňovat vědecký zájem na studium jediného balkánského organismu, který tvoří celek od dob klasické antiky až po naše dny. Tento balkánský organismus, jehož jednotlivé části výrazně ukazují stopy společného života, má už svou tisíciletou historii. I přes větší počet národů, které se vystřídaly na Balkáně a které na Balkáně žily vedle sebe, můžeme konstatovat, že společný zákon řídí osud veškerých jeho dějin. Nikdy nebudeme moci pochopit kterýkoli balkánský národ, budeme-li jej brát odděleně od jeho balkánské okoli. Dějiny jednotlivých balkánských národů, veškerý jejich osud je spjat s Balkánem jako nedělitelným celkem.“

To ovšem napsali už v roce 1934. Po konferenci představitelů velmocí v Jaltě počátkem února 1945 však vznikla dichotomie Západ–Východ, která trvala celá desetiletí a jež se dlouho prosazovala v diplomacii a v mezinárodních vztazích. Postupně zmizel pojem střední Evropa i pojem Balkán. Tak se stalo, že pod Východ spadaly v poválečném období nejen státy střední Evropy, nýbrž také země Balkánského poloostrova. T. G. Masaryk sice kladl centrum střední Evropy do Berlína, zahrnoval však do ní také balkánské národy.

Jistě jsme si všichni všimli, že se v souvislosti s probíhajícími změnami v posledních letech mluví v politice i v publicistice o střední, jihovýchodní a východní Evropě. Jakoby se Balkán vytratil z mapy Evropy a ze slovníků diplomatů, politiků a publicistů. Je z něho „jihovýchodní Evropa“. A pokud se o Balkánu mluví, pak nejčastěji v souvislosti s tzv. balkanizací.

Jakoby se zapomnělo na to, že Balkánský poloostrov tvoří zvláštní zeměpisný, historický a kulturní celek, který je evropskou částí Turecka spojen s Asií nikoli pouze geograficky. Že je nejen směsicí národů, národností a etnických skupin, nýbrž také křížovatkou dějin, kultur a civilizací, jak to dobře věděl např. již vzpomínaný Konstantin Jireček. Vždyť se na Balkáně zrodilo samo slovo demokracie a rozvinula se zde také mediterránní civilizace.

Nemělo by se zapomínat ani na to, že Balkán tvoří hranici mezi byzantským a latinským světem, mezi katolicismem a pravoslavím, mezi křesťanstvím a islámem. Že na Balkáně došlo k značnému „křížení“ asijské, antické, byzantské a ostatní evropské kultury a ideologie. Že zde

vznikly četné nové prvky, které jsou vlastní pouze nebo především tomuto obecně kulturnímu společenství.

Vím, že možná opakují obecně známé pravdy, když zdůrazňuji, že národy Balkánu po staletí sdílely společný historický osud a že proto mají mnoho společného ve slovesných, výtvarných i hudebních projevech, v architektuře, ve způsobu myšlení, života v rodině a v sociální komunikaci, která trvá dodnes i přesto, že došlo k osamostatnění všech národů a národností. Říkám to však proto, že česká i další evropská balkanistická věda dosud tyto jevy zkoumala a měla by je zkoumat také v laších letech.

Všichni dobře víme, že Balkánský poloostrov byl v minulosti a zůstává dodnes jakousi laboratoří, v níž se rodily nové koncepce, národní ideje a programy a v níž evropská diplomacie skladala „zkoušky dospělosti“. Nejinak je tomu také v těchto posledních letech, měsících a týdnech. Denně se přesvědčujeme, jak nedostatečné jsou bohužel výsledky zkoušek dospělosti světové diplomacie.

Už to dává podle mého názoru jasnou odpověď na otázku, zda je třeba v našich vědeckých ústavech Akademie věd a na vysokých školách nadále rozvíjet balkanistická bádání, či nikoli. Rozvoj všestranného studia Balkánu si necelá dvě desetiletí po 2. světové válce dobře uvědomily nejen jednotlivé balkánské země, které od počátku 60. let začaly obnovovat nebo nově zřizovat ústavy balkanistiky. Z podnětu Rumunské akademie věd na kolokviu o balkánských civilizacích v Sinai v roce 1962 vznikla Mezinárodní asociace pro studium jihovýchodní Evropy (francouzsky Association internationale d'Études du Sud-Est européen = AIESEE), která začala pracovat pod patronací UNESCO.

Asociace chtěla navázat na do té doby existující tradice evropské balkanistiky, zejména na úsilí dánského lingvisty Karla Sandfelda od poloviny 20. let, který v roce 1930 vydal svou *Linguistique balkanique*, na činnost bělehradského Balkánského ústavu, jenž od roku 1934 začal vydávat časopis *Revue internationale des Études balkaniques*, na rozsáhlé balkanistické dílo Nikolae Iorgy a v neposlední řadě také na snahy, které se v pražské škole projevovaly od roku 1932 jako „balkánský jazykový svaz“.

Už první mezinárodní kongres, který koncem srpna a začátkem září 1966 zorganizoval bulharský Ústav balkanistiky, ukázal na šíři zájmu o studium problematiky spjaté s dějinami, literaturou, jazykem, etnografií, folkloristikou, výtvarným uměním i právem balkánských slovanských a neslovanských národů. Asi 1500 účastníků vyslechlo na plenárním zasedání a v 11 sekcích téměř 550 vystoupení.

Badatelé se ve svých referátech zabývali mj. otázkami balkánské lingvistiky, vymezením srovnávacího studia balkánského literárního procesu, metodologií jeho studia, stanovením hranic a charakteristiky jednotlivých balkanismů i problematikou vzájemných historických, literárních a jazykových vztahů. Řada sdělení byla věnována romanistickým, bulharistickým, makedonistickým, albanistickým nebo grécistickým otázkám či vztahům slovansko-neslovanským.

Domnívám se, že již uvedený první mezinárodní balkanistický kongres v Sofii před téměř třemi desetiletími důrazně upozornil na aktuálnost a nezbytnost balkanistického bádání. Balkanologické kongresy se proto od té doby pravidelně jednou za pět let konají vždy v jednom z hlavních měst balkánských zemí. Ten příští se měl původně konat v září t.r. v Tiraně. Albánská delegace však na předcházejícím kongresu v Sofii v roce 1989 sdělila, že Albánie není schopna zajistit všechny nezbytné podmínky pro konání kongresu. Iniciativu proto pohotově převzalo Řecko a kongres se konal koncem srpna a začátkem září 1994 v Soluni (původně se měl konat v Nauplionu).

Československo bylo jedno z prvních tzv. východoevropských zemí, které si uvědomilo, že je naléhavě nutné navázat na přerušené tradice balkanistických a obecně slavistických studií u nás. V roce 1966 byl proto na Filozofické fakultě v Brně zásluhou turkologa a bulharisty prof.dr. Josefa Kabrdy zřízen Kabinet balkanistiky a hungaristiky. Za dobu své více než čtvrtstoleté existence zorganizoval (i přes nedostatečné personální obsazení) čtyři celostátní balkanistická sympozia (1969, 1974, 1986, 1994, z nichž druhého sympozia se zúčastnili také G. G. Litavrin z Moskvy, akad. Vasa Čubrilović z Bělehradu a Naděžda Dragogová a Vasilka Zaimovová ze Sofie) a jejich výsledky vydal ve třech svazcích sborníku Studia Balkanica Bohemoslovaca (1970, 1976, 1987).

Již na prvním sympoziu zhodnotili historik Josef Macůrek i lingvista Bohuslav Havránek ve svých programových úvahách dosavadní výsledky a nastínili další směr bádání. Z jejich vystoupení i z referátů ostatních českých a slovenských účastníků na uvedených sympoziích vyplynula mj. potřeba mnohem širšího a komplexnějšího pojetí výzkumu jak v oblasti historické, tak také litrárněvědné, jazykovědné a národopisné balkanistiky. Na mnoha domácích odborných setkáních i na mezinárodních konferencích a kongresech se přitom mj. zdůrazňovaly interdisciplinární aspekty studia balkanistické problematiky.

I přes veškeré ostře kritické hodnocení, soudy a odsudky komparistiky, které se zejména v posledním desetiletí u nás objevily, je třeba podle mého názoru i nadále uplatňovat srovnávací metodu. A to nejen

v litrárněvědné sféře a v lingvistice, nýbrž také v historii, etnologii i v dalších vědních oborech. Bez srovnávacího zřetele si těžko můžeme dovolit dělat závěry, že jsme dostatečně všestranně a objektivně poznali, odhalili, zhodnotili a zařadili ten či onen jev, tu či onu osobnost, to či ono umělecké dílo apod. do souvislostí historického vývoje a odpovědně říci, v čem spočívají společné vývojové znaky a v čem se vývoj jednotlivých národních celků, literárních procesů a jazyků liší. Nelze mluvit o balkanistickém nebo slavistickém studiu tam, kde se mj. srovnávacím způsobem nezkoumají nejméně dva obecné, odlišné nebo specifické jevy.

Balkánský poloostrov jako zeměpisný celek ovšem nikdy v minulosti nebyl a není ani dnes uzavřeným teritoriem. Byl a je spjat s bezprostředním okolím i se vzdálenějšími zeměmi a národy četnými politickými, hospodářskými nebo kulturními svazky.

A zatímco Evropa směřuje k postupnému sjednocování a k vytváření nadnárodních regionů, došlo k rozpadu federativní Jugoslávie a Sovětského svazu. Nová situace si ovšem vynutila transformaci dřívějšího široce pojatého oboru jugoslavistika jak na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, tak také na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně. Místo dosavadní obecněji pojaté jugoslavistiky se vydělily obory kroatistika, serbistika, slovenistika a makedonistika. Tedy místo dosadních dvou oborů – jugoslavistiky a bulharistiky – bude se u nás samostatně studovat pět oborů. Studium slavistických oborů se tak ovšem výrazně „atomizovalo“.

Transformace studia jednotlivých jazyků a literatur jižních Slovánů ovšem nutně vede rovněž k tomu, že budeme nuceni v budoucnu „atomizovaně“ rozvíjet a také studovat vzájemné česko-srbské, česko-čarvátské, česko-slovenské a česko-makedonské kulturní styky. To si přirozeně vyžádá také odlišné pojetí studia dosavadních slovansko-neslovanských vztahů na Balkáně. Na to zatím naše balkanistika není bohužel připravena. V žádném případě by však další výzkum v Akademii věd a na vysokých školách neměl být ponechán náhodě, příležitostem nebo nadaným jednotlivcům, nýbrž měl by být koordinován.

Proto je podle mého názoru nezbytné zahrnout do balkanistiky také mediteránní oblast, zejména její jižní a jihovýchodní část. Stejně tak je třeba zahrnout zejména do studia historické a jazykovědné balkanistiky vztahy mezi Balkánským poloostrovem a pontskou oblastí. Vždyť K. Jireček se jako třiatdvacetiletý stal soukromým docentem „etnografie a dějin zemí Pontu ve středním a novém věku“. Spojení „země černomořské“ (der Pontusländer), s nímž se setkáváme v minulém století především v ruské a německé literatuře, mohlo mj. zahrnovat také dějiny východ-

ních Slovanů i dějiny dnešní tzv. jihovýchodní Evropy včetně dějin tureckých.

Domnívám se, že v rámci balkanistického výzkumu budeme muset analyzovat byzantsko-slovanské vztahy, především byzantskoslovanské meziliterární a obecně kulturní společenství netradičně, tj. nikoli jako dosud od „centra k periferii“, nýbrž „obráceně“. Třebaže je byzantsko-slovanské společenství vymezeno nábožensky, společensky i jazykově, stále totiž přežívá názor, že kultura balkánských a východních Slovanů je odleskem byzantské kultury, která se stala „podkladem a východiskem“ jejich vzdělanosti.

Navrhují-li, aby do balkanistických bádání byly zahrnuty také pontské oblasti, činím tak mj. také proto, že součástí balkánského meziliterárního a obecně kulturního společenství bylo nejen balkánské společenství, nýbrž také kavkazské, turecko-arabské, syrsko-egyptské a další společenství. Toto kulturně pestré společenství jednak vyrovnávalo četné odlišnosti a různosti, jednak zprostředkovávalo styk mezi kulturami Východu a Západu.

Vezměme si jako příklad Istanbul. V různých obdobích své existence bylo toto město tzv. multinacionální a tudíž také multikulturní. V něm se východní, pontská, slovanská, řecká a mediteránní kultura vzájemně prostupovaly, prolínaly, obohacovaly i popíraly. Proto by výzkum tohoto kulturního dědictví měl být předmětem zájmu také našich byzantologů, paleoslovenistů a balkanistů vůbec.

A pak je tu osmanské dědictví, k němuž dosud nebylo ani v naší, ani v evropské balkanistice řečeno konečné slovo. Někdy se mi dokonce zdá, že se v této oblasti musí začít znovu od začátku, neboť archivní výzkumy tureckých pramenů v posledních letech odhalují četné nové skutečnosti, které podstatně korigují dosud „narýsovaný obraz“.

Mnohem širší, prohloubenější a objektivnější pohled bude muset historická balkanistika vrhnout na složitou národnostní problematiku, zejména na hesla Balkán balkánským národům a právo národů na sebeurčení až do odtržení, která se sice objevila koncem minulého století, byla však živá v meziválečném období a znovu jsou „na pořadu dne“ v těchto posledních letech a dnech. Dvacetiletí mezi dvěma světovými válkami je ostatně jedno z nejsložitějších, nejrozpornějších, nejbohatších, nejprotichůdněji vykládaných období. Proto nemůže zůstat stranou zájmu české i slovenské balkanistiky. Zejména literární a kulturní jevy, směry a proudy, jejich vzájemné vazby a jejich přínos pro evropské literární a kulturní procesy stále čekají na své zpracování.

Domnívám se, že by česká, balkánská i další evropská balkanistika měla být dnes více než kdy dříve v popředí zájmu států a akademických institucí. A to mj. také proto, že musí zhodnotit jednu již ukončenou etapu poválečných vzájemných styků a vztahů balkánských slovanských i neslovanských národů a států i jejich vztahy s četnými zeměmi západní, střední a východní Evropy.

Z toho, co jsem uvedl, vyplývá, že česká a slovenská balkanistika má své staleté tradice. Byla-li v období obrození součástí široce pojímané slavistiky, pak se díky zejména Konstantinu Jirečkovi a mnoha dalším historikům, literárním vědcům, jazykovědcům, etnografům a folkloristům zformovala v průběhu více než sta let jako samostatná vědní disciplína, která svými dosavadními vědeckými výsledky důstojně reprezentuje českou a slovenskou vědu.

Nemohu zde bohužel vyjmenovat všechna dosud vzniklá syntetická díla a analytické studie. Uvedu proto pouze některé práce, které považuji za základní, neboť je v nich možné najít podrobnější informace o rozsáhlé badatelské činnosti českých a slovenských balkanistů v posledním téměř padesátiletém období (včetně údajů o obsahové náplni osmi dosud vyšlých svazků pražských *Les Études balkaniques Tchecoslovaques*, které proto zvláště neuvádím). Jsou to: 1. Bibliografie československé balkanistiky za léta 1945–1990. Kromě 1. svazku, který zahrnoval údaje z let 1945–1965 a jenž vydal tehdejší Ústav dějin evropských socialistických zemí při ČSAV v Praze, všech dalších sedm svazků vydal Kabinet balkanistiky brněnské filozofické fakulty. 2. bio–bibliografický slovník Československé práce o jazyce, dějinách a kultuře slovanských národů od roku 1760 (Praha 1972), který sestavil kolektiv pražských, brněnských a bratislavských pracovníků. 3. *Slavica* na Univerzitě J. E. Purkyně v Brně (Brno 1973, 2. rozšířené a doplněné vydání pod názvem *Slavica* na Masarykově univerzitě v Brně, Brno 1993). V nich najdeme úplný nebo téměř vyčerpávající obraz o nezanedbatelném podílu českých a slovenských historiků, literárních vědců, jazykovědců, etnografů, folkloristů, kulturologů, byzantologů a paleoslovenistů na rozvoji evropské a světové slavistiky a balkanistiky.

Úplně na závěr mi dovozte, abych se ostře ohradil proti častým tvrzením mnoha zcela nepoučených nebo polovzdělaných publicistů a politiků, že na Balkáně žijí nekulturní, negramotní a polodivocí lidé, a proto že se tu dnes vzájemně vraždí. Vůbec totiž nepochopili, že za dnešní balkánskou tragédií nesou stejnou odpovědnost západoevropské velmoci a USA, jejichž rozdílné geopolitické zájmy se stále zřetelněji diferencují.